

EXPANSIUNEA LOGICĂ. MOMENTUL LOGIC ORIGINAR AL GÂNDIRII (III)

CEZAR ROȘU

Spuneam rândul trecut¹ că în „logica materială” (a expansiunii gândirii către necesitate) structura tabelului categoriilor este cea kantiană, dar necesitatea nu se obține la capăt, cu grupa modalității, ale cărei categorii vor însoți operatoriu procesul de generare a structurilor categoriale în cuplul logic, întru înfăptuirea conversiunii determinațiilor. Ea nu poate fi obținută în grupa kantiană a modalității, atât timp cât categoriile ei pun în joc nu atât natura existenței, cât felul cum este gândită ea. Or, necesitatea căutată în cuplu, într-o „logică reală”, este necesitatea al cărei sediu este rațiunea², rațiune care ține de universul elementelor, deci al generalurilor concrete, nu al categoriilor intelectului ce fac posibilă experiența în universul lucrurilor. Deși nu sunt lucruri, elementele constituie și ele o lume, dar o lume care, cum spune Noica, nu este altundeva, însă nu este nici fără ele. Nu sunt lucruri, dar fac cu puțință lucrurile, pe măsura cărora sunt categoriile tradiționale. Ele indică: ce se spune despre lucruri în general (cele platonice), ce se spune în particular (cele aristotelice) și ce se spune despre ele în mod reflectat (cele kantiene)³. Și dacă elementele fac cu puțință lucrurile, ele adevăresc și categoriile (cele kantiene). Celelalte categorii tradiționale le sunt străine. În lumea elementelor, toate cele trei categorii ale modalității alcătuiesc o singură categorie: real-posibil-necesarul. Cu categoriile relației – cum precizează Constantin Noica în *Pentru o teorie a câmpurilor logice* –, gândirea obține tipuri de necesitate pe măsura ei: să rămână în permanentă deschidere. Fie că reluarea mișcării ei se face printr-o schemă circulară (cu tipurile de necesitate: cauzalitate-substanță-comunitate după logica tradițională, având ca rezultat o mai bună definiție a generalului), fie că ea se face după o schemă cibernetică (de tipul sistemului cu *feed-back*, cu noua necesitate dată de fuzionarea, după logica nouă, a categoriilor: cauzalitate, funcție, sistem într-o super-categorie, ce duce la un reglaj permanent între I și G), categoriile relației sunt cele care, cum spune Noica, ridică barierele dintre individual și general, dintre real și lege. Starea de permanentă deschidere a gândirii, de reluare permanentă a mișcării ei, este dată tocmai de această trecere, odată cu ridicarea barierelor, de la conexiunea necesară la

---

¹ C. Roșu, *Expansiunea logică. Momentul originar al gândirii (II)*, în „Probleme de logică”, vol. XXII, Editura Academiei Române, București, 2019, p. 185.

² Nu este cazul la Kant, unde rațiunea e sediul aparenței transcendente ducând astfel la paralogisme și antinomii.

³ C. Noica, *Devenirea întru ființă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 365.

necesitatea ca relație, *id est* de la necesitatea fără rest ca aspect limită al gândirii întâlnită la grupele cantității și calității la necesitatea cu rest cu care începe, nu se încheie, un proces de gândire.

Am constatat deja⁴ că în logica formală, una a produselor gândirii, necesitatea este dată direct de universalitatea generalului. Trebuie subliniat aici că nu trebuie confundat universalul cu generalul (mai ales în opera lui Noica), așa cum se face adeseori. „Există universaluri care nu sunt generaluri. Universalul indică extensiv totalitatea de cazuri. Generalul, natura unui gen. El își opune individualul, pe când universalul, doar particularul”⁵. În logica lărgită, una care reflectă activitatea efectivă a gândirii, procesul este invers: necesitatea va da universalul, căci natura necesității este întâia problemă pentru o reflexiune logică adâncită și, din această cauză, „în timp ce logica formală operează dintr-o dată cu un universal decuplat și abstract, căruia îi revin toate individualurile posibile, cea reală rămâne la cuplul logic, unde caută necesitatea”⁶. Problema care se pune acum este cea a rezultatului acestei căutări: oare necesitatea va fi găsită? Și dacă va fi găsită, va fi ea găsită întotdeauna? Într-o logică reală⁷, ce reflectă o lume a determinismului statistic, pentru care necesitatea și întâmplarea sunt imanente simultan realității, necesitatea poate să apară sau nu, iar dacă apare, să se desăvârșească sau nu. O astfel de logică trebuie să depășească constrângerile logicii formale și să aibă toleranță la erori. Aceasta poate constitui un adevărat principiu al noii logici, și face ca modelul ontologic să nu se blocheze, să fie în permanentă deschidere, iar în plan logic parametrii (D-urile) să nu fie prea fini reglați, încât conversiunea determinațiilor să dea o anumită cantitate de balast⁸. Un reglaj prea fin al D-urilor ce prind contur în cuplu, sub influența solicitărilor mediului extern, poate duce la blocaj. Precizia nu a fost niciodată creativă. În logica formală nu există un astfel de principiu, necesitatea apare totdeauna (dată direct de universalitatea generalului), altfel, fără ea și fără general nu se obține cunoașterea. Într-o logică lărgită însă, ea se poate obține prin aplicarea acestui principiu. Logica lărgită a lui Noica, ca și logica lui Hegel, sunt dezvoltări ale principiilor matematice și dinamice kantiene⁹, iar aplicarea categoriilor la o experiență posibilă, cea matematică raportată la intuiție sau cea dinamică la existența fenomenelor în genere vor orienta procesul gândirii spre certitudine, o certitudine perfectă – spune Kant –, intuitivă a celor dintâi, discursivă a celor din urmă¹⁰. În ambele cazuri, această certitudine se raportează la

---

⁴ C. Roșu, *op. cit.*, p. 182.

⁵ C. Noica, *Jurnal de idei*, Editura Humanitas, București, 1990, p. 278.

⁶ Idem, *Pentru o teorie a câmpurilor logice*, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. XI, Editura Academiei Române, București, 2015, p. 245

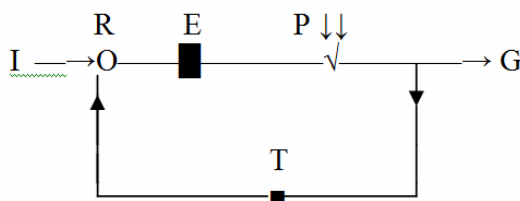
⁷ Care se potrivește ontologiei sale, a ființei în cele ce sunt.

⁸ Un exemplu ar putea fi „AND-ul gunoi” descoperit recent, inutil și inofensiv în economia vieții fiecăruia și la fel de inutil, dar nu și inofensiv în viața culturală: spamul internetului, reclamele TV, zodiace, până la propaganda politică

⁹ În *Analitica principiilor* din *Critica rațiunii pure*, sistemul principiilor se împarte în matematice și dinamice; categoriile de asemenea. Tabelul categoriilor dă condiția generală a regulilor, tabelul principiilor va da condițiile de aplicare a lor. Întrezărim aici un paralelism cu primele două părți ale logicii lărgite noiene și o deosebire între ele: contracțiunea logică sau logica formală dă și aici condiția generală, iar expansiunea logică sau „logica materială” va prescrie regulile folosirii obiective.

¹⁰ I. Kant, *Critica rațiunii pure*, Editura Științifică, București, 1969, p. 189.

ceva ce eu știu deja, ceea ce conduce la idea circularității, la care ne conduce și ultimul produs al gândirii contemporane (în care necesitatea cantitativă, calitativă și cea relațională dată de cauzalitate, substanță, comunitate este înlocuită cu necesitatea auto-organizării), și anume super-categoria: cauzalitatea-funcție-sistem. Dar în primul caz, cel al circularității clasice, mișcarea procesului logic se face prin aplicarea principiilor matematice și dinamice, a categoriilor spre folosirea lor legitimă. În termenii lui Noica, mișcarea circulară se face pe două ramuri, una a rezolutivului, cealaltă a speculativului¹¹ – o mișcare a inductiv-deductivului (dacă n-ai inductiv-deductivul n-ai viața și realul, sau acces la ele)¹². În noua formă de circularitate, procesul logic se desfășoară în buclă și numai în cadrul rezolutivului, cu o ramură a mișcării de la individual la general și o ramură a retroacțiunii (*feedback*), de reglare a procesului logic în desfășurare inversă, precum în schemele ciberneticii de maniera expusă mai jos:

În această schemă, pe prima ramură, alături de obiectul sau procesul comandat (un individual), care trebuie să-și mențină echilibrul (parametri constanți – homeostazia sistemului) și a cărei funcționare, remarcă Noica, este examinată și transmisă înapoi în vederea reglării și de asemenea, alături de elementul de execuție (E), apar perturbațiile (P), ce vor deveni sursă a erorilor din sistem. „Dar la a doua etapă a procesului logic, generalul devine ca și organ de comandă (de ex., o teorie despre natură), care prin canalul realizantei (ipoteza de lucru) comandă individualului (experimentul) să-și dea determinării, a căror capacitate de structurare (relațiile logice ce exprimă) să fie indicată organului de comandă (așa cum se observă în schemă – n.n.), prin canalul mesajului de reacție (prin necesitatea obținută)”¹³. Această a doua etapă se petrece pe cea de-a doua ramură, a reacției negative, printr-un traductor (T) necesar armonizării manifestărilor individualului (determinațiile), care trebuie să aibă coerență în vederea reglajului.

Urmărind schema, observăm că ansamblul perturbațiilor ar putea să întrerupă circuitul și să blocheze apariția necesității. Întrevedem acum rolul major al toleranței la erori și, de asemenea, că tocmai mecanismul reglării îi oferă justificarea. De aici și o altă deosebire între expansiunea logică (unde se simte

¹¹ „Înainte de a porni rezolutiv, pe linia I-D-G a inductivului, gândirea găsește speculativ, printr-o integrantă, generalul pe care va avea totuși să-l caute”. (C. Noica, *Pentru o teorie a câmpurilor logice*, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. XI, ed. cit., p. 253.

¹² C. Noica, *Jurnal de idei*, Editura Humanitas, București, 1990, p. 213.

¹³ C. Noica, *Pentru o teorie a câmpurilor logice*, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. XI, Editura Academiei Române, București, 2015, p. 250.

necesitatea unui principiu nou – l-am numit principiul toleranței la erori) și contractiunea logică care, pornind de la necesitatea deja obținută, s-ar trezi într-un adevărat scandal logic, dacă s-ar manifesta în sânul ei un principiu de o așa natură. Necesitatea nu se obține dintr-odată ca în silogism, ci prin aproximare. Erorile nu pot fi înlăturate, ci reglate. Dacă e să facem o analogie cu un computer, contractiunea logică cu formele ei rigide ar constitui structura *hardware* supusă unui regim strict de control al calității, iar expansiunea *software*-ul, care poate să se miște liber, să facă greșeli, dar și să fie uneori creativ.

În cuplu, unde sunt generate categoriile, procesul gândirii se va desfășura sub condițiile, unele constrângătoare, impuse de principiile logicii dezvoltate de Noica într-o lucrare din anii '70¹⁴, de principiului toleranței (care apare ca și indispensabil acestei noi lumi a autostructurării) și de categoriile modalității: necesitatea, drept țintă mișcătoare pentru procesul logic; posibilitatea, drept armă a generalului pentru strunirea exuberanțelor individualului.

Când categoriile obținute, cu care cuplul (care „provoacă și primește solicitările lumii înconjurătoare”¹⁵) își face exercițiul, vor funcționa ca principii, ele vor reprezenta fie doar prezența *a priori* a unor mărimi ale diversului determinațiilor (principiile matematice: mărimi extensive, corespunzătoare grupei cantității; mărimi intensive pentru cea a calității), fie pătrunderea în însăși intimitatea diversului determinațiilor¹⁶, unde „caracterul logic al relațiilor ne va părea, chiar, atât de acuzat, încât înseși elementele logicei formale, concept, judecată, raționament, ni se vor înfățișa drept relații condensate”¹⁷. Dar logicul nu va spune aproape nimic „dacă nu dă socoteală de legăturile ce se creează între lucruri ca și între gânduri”¹⁸. Logicul și ontologicul țin împreună în cuplu.

Schematizarea analogiilor experienței din cadrul principiilor dinamice trebuie să se potrivească modelului ontologic, deci și experienței: înfășurat, din punctul de vedere al logicului (din perspectiva principiului conexiunii necesare); în desfășurare, din punct de vedere ontologic (din perspectiva principiilor dinamice). Primatul ontologicului asupra logicului în filosofia lui Noica face ca elementele modelului ontologic: individualul, generalul și determinația, care sunt și elemente ale logicului, să fie, dar în mai mare măsură, elementele acestuia, decât conceptul, judecata și raționamentul. „Cu cei trei termeni se poate încerca reconstituirea întregului edificiu logic. Iar față de formele logice obișnuite, ei au, prin caracterul lor original, virtutea de a exprima direct demersul logic al cunoașterii științifice, lăsând ca demersul matematic să fie doar un caz limită”¹⁹, astfel încât, nu cu

---

¹⁴ Idem, *Principiile logicii și legile lui Newton*, în vol. „Probleme de logică”, vol. IV, Editura Academiei Române, București, 1972, p. 63.

¹⁵ C. Noica, *Pentru o teorie a câmpurilor logice*, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. XI, Editura Academiei Române, București, 2015, p. 246.

¹⁶ „Categoriile cantității sau calității, deși firești cuplului logic, pot fi concepute ca născându-se și din afara lui, din reflectarea nemijlocită a stărilor și proceselor realului” (*Ibidem*, p. 247.)

¹⁷ *Ibidem*, p. 247.

¹⁸ C. Noica, *Principiile logicii și legile lui Newton*, în vol. „Probleme de logică”, vol. IV, Editura Academiei Române, București, 1972, p. 67.

¹⁹ C. Noica, *Pentru o teorie a câmpurilor logice*, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. XI, Editura Academiei Române, București, 2015, p. 228.

principiile matematice, ci cu cele dinamice, corespunzătoare grupei relațiilor, și care sunt principiile fizicii, se va obține, în această grupă, necesitatea. Necesitatea logică nu prescrie legi realului, ci reiese din real.

Încă din primul moment, al indistinției în cuplu, își fac apariția: principiul toleranței, mecanismul operatoriu al categoriilor modalității, principiile identității și contradicției ale logicii formale, coordonate de principiul general al conexiunii necesare ca principiu originar, în accepțiunea lui Noica, al logicului. Și identitatea, și contradicția sunt tot forme de legătură necesară²⁰, încât am putea spune că, dintr-un anumit punct de vedere, logica are un singur principiu fundamental, la fel cum în legile câmpului fizic nu putem vorbi, în fond, decât despre o singură lege – legea forței, care își propune o contra-forță în cea de-a treia lege și anulează prima lege, dacă nu rămâne inactivă. Două observații trebuie făcute: 1) contradicția ce apare în cuplu, cum vom vedea în continuare, nu va fi cea clasică, a logicii formale, ci una unilaterală; 2) Cele trei principii logice, cu care le înlocuiește Constantin Noica pe cele clasice, corespund celor trei termeni ai modelului ontologic. Dacă primul principiu reprezintă în cadrul modelului individualul (începutul gândurilor și proceselor), iar cel al contradicției generalul interacțiunii, atunci principiul conexiunii necesare ar reprezenta câmpul determinațiilor care „implică și fac cu putință individualul și generalul, adică modelul întreg”²¹. Individualul, generalul și determinațiile înfășurate în cuplu, în primul moment după apariția în el a determinațiilor cauzate de solicitările lumii înconjurătoare, se vor desfășura ulterior în profazele, în care își vor afla originea categoriile.

Cu cantitatea și calitatea, cu „Logica ființei”, spune Hegel, nu ieșim din imediat. Cu toate categoriile, spune Kant, ne aflăm într-un deja știut, dar cu primele două nu ieșim din omogen. Cu acestea, spune Noica, necesitatea căutată nu poate fi obținută. Și pentru el, sinteza elementelor diversului cantitativ (cantitativ-extensiv), ca și sinteza diversului calitativ (cantitativ-intensiv), este sinteza omogenului. Aceasta ține de matematic, asupra ei este exercitată puterea principiilor matematice (diversul e reprezentat *a priori* ca alăturare arbitrară) și este fie sinteză de agregare în cazul cantității, fie de aliere în cel al calității. Sinteza omogenului nu conține atributul necesității (elementele ei *nu*-și aparțin în mod *necesar* unele altora, cu exemple în tot ce poate fi cercetat matematic). Sinteza eterogenului, la care se aplică principiile dinamice (diversul e reprezentat *a priori* ca legat) este sinteza conexiunii necesare, și conține atributul necesității (elementele diversului aparțin *necesar* unele altora, cum e raportul cauză-efect în lumea fizică). Conexiunea necesară care, spre deosebire de cea de alăturare, nemaifiind arbitrară (cum nu poate fi arbitrară legătura dintre cauză și efectul ei) este numită de Kant legătură dinamică, întrucât privește legătura existenței diversului și este fie legătură fizică a

---

²⁰ Dacă nicio generalitate nu este în act spre a lega o determinație de un individual (adică spre a face ca unui individual să i se întâmple cu necesitate ceva), atunci conexiunea necesară se transformă în legătură cu sine: principiul identității a devenit un caz particular al principiului conexiunii. Și contradicția exprimă, în mod evident, o formă de legătură, căci aceasta are caracter tranzitiv (pentru ca principiul să se poată formula trebuie să existe două entități).

²¹ C. Noica, *Devenirea intru ființă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 344.

fenomenelor între ele în cazul relației, fie legătură metafizică a fenomenelor, care este legătura lor în facultatea de cunoaștere *a priori* în cazul modalității²².

Mecanismul desfășurător al principiilor și categoriilor modalității este cel care va crea tensiunea necesară apariției câmpului logic în cadrul sistemului format de cuplu.

Vom vedea, în ultima parte, cum vor funcționa condițiile constrângătoare ale acestui mecanism în procesul lăuntric al cuplului, în care se vor naște categoriile și în care grupă de categorii va obține gândirea, dacă va obține, „tipuri de necesitate pe măsura ei”²³.

---

²² Cf. I. Kant, *Critica rațiunii pure*, Editura Științifică, București, 1969, p. 189.

²³ C. Noica, *Pentru o teorie a câmpurilor logice*, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. XI, Editura Academiei Române, București, 2015, p. 249.